

AVTORJI IN KNJIGE

Med neobjavljenimi pesmimi Mirana Jarca



Igor
Gedrih

Lirika Mirana Jarca stoji trajno v osredju njegove sicer razvejanega knjižnega ustvarjanja. Tako kritika kot starejša literarna zgodovina je uravnavala spoznanja o naravi njegovih pesmi, motivnih krogih in miselno doživljajskem bistvu skoraj pretežno ali celo izključno na osnovi treh pesniških zbirk.¹ Jarčev literarni opus pa je precej obsežnejši, kot bi se dalo slutiti zgolj po književnih natisih. Že dejstvo, da je

svoja dela objavljaval v okoli petdesetih revijah in časnikih, bistveno razširja količino njegovih stvaritev in ne nazadnje področje lirike. Za celovitejše spoznanje Jarčevega pesništva bo treba soupoštovati tudi manj poznane pesmi. Posebno mikavnost imajo njegove neobjavljene pesmi, ne toliko zaradi estetske primerjave z natisnjenimi, ampak ker v marsičem dopolnjujejo dosedanjo pesniško podobo Jarca, odkrivajo njegove začetke, odkrivajo motivno doslej pri njem neznanе refleksije, pa drugod spet nekoliko bolj osebni svet.

Šele ko je postalo dostopno neobjavljeno gradivo, se je dalo ugotoviti, da preseneča sorazmerno lepo število neobjavljenih pesmi med drugo zapuščino, kjer je izjemno bogata korespondenca. Pesnik je imel razloge za to, da nekaterih pesmi ni natisnil, včasih je to sam izpričal v kakem pismu, drugič je botrovala Jarčevemu zadržku narava pesmi, ki je bila bolj osebno namenjena, bolj prijateljska gesta namesto pisma, včasih gre tudi za poiskus. O Jarčevi kritični presoji lastnega dela pa govori dejstvo, da očitno nekaterih pesmi ni želel objaviti in jih je zadržal, da pa je dosti pesmi natisnil najprej revialno, nato je sledil korenit izbor za katero od pesniških zbirk. Razmerje med natisi v periodiki in zbirkami je že doslej opozarjalo in bilo potrebno celovitejše obravnave. Ob dejstvu, da je Jarčeva kritična pesniška presoja zanj odločilnega pomena za vse tri zbirke, sama po sebi še ne zagotavlja optimalne strnitve najustreznejših pesmi; vendar pa kritična primerjava med liriko, objavljeno v revijah in časopisih, ter med zbirkami malone scela govori v prid Jarčevemu estetskemu ovladovanju pesniškega gradiva. Taka perspektiva, opirajoča se na zbirke, pa se je uveljavila tudi pri obeh povojnih natisih B.Štihevega izbora² Jarčevih del? Kljub vsemu pa

¹ Človek in noč 1927, Novembrske pesmi 1936, Lirika 1940.

² Izbor Bojana Štiha Človek in noč, CZ 1960, ter Vergerij v izboru istega urednika in esejista, MK 1983. Pri obeh knjigah je Bojan Štih upošteval poleg lirike tudi izbor proze in dramatike. Uredniku gre zasluga, da je z obema knjigama (in z Leskovcem) opozoril in obudil živo stičišče s tisto književnostjo med obema vojnoma, ki je po krivici stala v povojnih letih v

šele celotno pesniško gradivo omogoča ne samo celovit pregled Jarčeve lirike, ampak tudi dopolnjujoče ugotovitve, spoznanja in mnogo bolj trdno, argumentirano estetsko presojo.³

Ilustrativni primeri iz neobjavljenih pesmi Jarčeve lirike sami po sebi ne morejo zagotoviti, da tak izbor v celoti pokriva kompletno gradivo. Izbrane, doslej neobjavljene pesmi, pa vendarle težijo ponazoriti lok Jarčevih pesniških nagibov v svoji raznoteri ubeseditveni podobi. Zgovorni primeri pa omogočajo osvetliti naravo teh pesmi, spoznati formalne plati takih primerov in estetsko stopnjo doseženega. Najstarejšega datuma je Jarčeva pesem Zima, poslal jo je leta 1917 s še šestimi pesmimi Božidarju Jakcu s pismom v Idrijo, vendar pa je pesem nastala že 1915.⁴

Miran Jarc

ZIMA

Mrzla zima je razpela svoja krila
in ulegla se na vasi
pomladanski so utihnili že glasi
megla je že vse strnila.

Pa prešli so zlati časi
in se žarko sonce skrilo
in veselje je minilo.

Zima slika našo dobo,
ki nam vzela je svobodo.

Očitno gre za eno od »pesmi za pokušino« Jarčevih literarnih začetkov. Ne da bi se detajlno mudili pri Zimi, pri formalnih, izraznih šibkostih pesmi, kaže le opozoriti na nekaj značilnosti. Tu in še v nekaterih pesmih zgodnjih let se tako ali drugače kažejo vplivi ljudske pesmi, tradicionalnih pesnikov. Po drugi strani pa je Jarc vse življenje navezan na naravo, vendar pa je do tridesetih let redkokdaj odslikal krajino, raje pa uporabil njene dele kot navdih za miselno spoznanje ali pa kot alegorično sestavino. V tej pesmi se nam zima sprva kaže v svoji prirodni pojavnosti in v razmerju pomlad–zima odseva negativni naboj. Sledi refleksija o minulih časih, ki so bili nasprotje sedanjemu, s čimer je komplementarno razpoloženje. Z zadnjo kitico pa izraža alegoričnost pesmi. Nejasno ostane vprašanje o naravi pojmovanja svobode, ali gre za osebno svobodo⁵ ali pa za splošno, skupno; lahko je posredi prikrito občutje vojne, ko pesnik zaradi cenzure ne more tvegati neposredne, jasne misli, četudi za rabo literarnega krožka. V sko-

senci, v ozadju. Ob vsej spoštljivosti do Jarca je B. Štih v načelu ohranil pesniško podobo po zbirkah. S tem pa je bil obakrat prezrt vsaj tisti delež lirike, ki je bil revialno znan, pa seveda pesmi v prozi oziroma lirične črtice, kar ni brez vidnega pomena za Jarčevo ustvarjalno, zlasti za miselno ozadje.

³ Pričevanje Zinke Jarc, Božidarja Jakca, Vladka Jarca. Pri rokopisnem gradivu je bilo v petdesetih letih dostopno skoraj le gradivo, ki ga hrani Božidar Jakac. Veliko zaslug za Jarčevo in drugo rokopisno gradivo ima pokojni ravnatelj novomeške knjižnice Bogo Komelj.

⁴ Pismo s pesmimi v lasti Božidarja Jakca. Jakac je bil tedaj dijak v Idriji, novomeško prijateljstvo med Jakcem in Jarcem je bilo zlasti v dijaških in študentskih letih bogato v medsebojni izmenjavi izkušenj, pogledov na probleme, umetnost itd. Prijateljstvo je ostalo pristno vse življenje.

⁵ Morda povezano tudi z dijaškimi leti in razmerami v Novem mestu.

pem besedilu pisma⁶ pa Jarc piše: »Tako sem ti dal za poskus nekaj pesmi! Še lepše piše Anton Puc, ki je v pesmih že od prve gimnazije. Zato formalno že izvežban, med tem ko jaz ne.«

Povsem drugače izzveni Nočni vihar, pesem, ki je verjetno nastala leta 1917.

Miran Jarc

NOČNI VIHAR

Kot nočna drevesa v viharju se moje misli šibijo,
ječijo pred temo, ki iz nje se trgajo meči goreči . . .
Vejevje – strune najvišje navite,
ki noč jih kaotična biča.
»Kričite, o strune, kričite,
vso bol iskanj in vprašanj izkričite!«

A vihar smeleje, silneje divja
in misli love se kakor v omotici
in vzganjajo, sklanjajo se; vzplapola
zdaj in zdaj smel akord, ki se zaduši
v raztrgan jek . . .

In še drznejše veje zazvižgajo v noč . . .
Za hip se zazdi, da se v nebo
zarezale so,
da nam iztrgajo tajne . . .

Preteče, grozeče valovanje, borenje,
pritajeno, skrivnostno kot dveh veletokov kipenje . . .
Ali nebo neusmiljeno
se spet razcvelo v ogromen kres
in divji ples viher se preko dreves
jokajoče vali; čuj, strune kriče
kakor v brezupu; kakor v nemoči
se misli gneto in pno . . .

Srcé, ki si hotelo na dno
skrivnostim prastarim, zdaj, v tej noči glej,
kako onemogle misli so,
ki se nekoč so dvignile
ponosno, kljubujoče
v nebo . . .

Svit,
da je omamil oči –
za njim udar,
ki se razprožil je v otlo donenje . . .

Drevo stoji,
kot strunjak brez strun,
ki se odtrgane v vetru vijo . . .

⁶ Pismo Jakcu 19. 2. 1917.

Če pustimo v nemar Župančičev vpliv na Jarčevo zgodnjo pesem, pa se omejimo zgolj na ubeseditvene elemente Nočnega viharja, potem ni težko prepoznati pesnikovega premika k ekspresionističnemu podajanju. V pesmi najdemo nekaj prvin, ki jih je Jarc uporabljal v ekspresionističnem obdobju in so tedaj postale upadljive konstante: noč, vihar, drevo (drevesa). Naravo je pesnik uporabil kot prisposodbo razbite, a iščoče notranje napetosti in v tej nemoči človeško, morda individualno, dramatične situacije. Ne glede na možnost nekoliko se razlikujoče valence teh (in nekaterih drugih) konstant pri različnih Jarčevih pesmih, pa že pri Nočnem viharju ugotovimo: noč je povezana s temo, torej tudi spoznavna možnost človeka se znajde v temi vprašanj in iskanj, kjer ni odgovorov oziroma vnaprej pripravljenih razrešitev; vihar, ki razdivjano besni, se tu razodeva kot elementarna sila, ki deluje preteče, nezadržno, kot da se človeška misel temu ne more upreti; drevo je kot človek, ki se znajde v viharju in bi se hotel – kot nekoč – dvigniti v nebo, vendar vejevje ječi v viharju, kot človek, ki si ne zna in ne more odgovoriti na prastara vprašanja življenja in bivanja, da bi nazadnje ostal kot brez strun, brez odmeva. Vse tri konstante so v medsebojni povezavi razmeščene tako, da v ekspresiji sevajo pesnikovo notranjo stisko in nemoč spričo brezupja miselnega vozlišča. Ta miselni svet pa je le evokativen in ni razviden ne v vprašanjih, ne v prastarih skrivnostih, ne v kriku strun; skratka, ni konkretno opredeljen; govori bolj o stanju, ne o filozofski ali nazorski vsebini. Pri tej pesmi se je pesnik začuda dolgo in nazorno mudil pri razviharjeni naravi nemočnega človeka. Pesem Nočni vihar imamo lahko za predhodnico kasneje nastalih pesmi, ki so dosti bolj koherentne, enovite v posameznih raznovrstnih izpovedih, npr. v pesmih: Trhlo drevo, Človek in noč, Skrivnostni romar, Nočna vizija. Seveda te pesmi prinašajo še druga, predvsem poglobljena spoznanja, najsi pesnik ostaja marsikje hote nedorečen v misli, kajti življenje se mu ne kaže poenostavljeno preprosto, kjer je zlahka mogoče odgovoriti na številna vprašanja kozmičnega sveta.

Med pesmimi, ki jih je Jarc posvetil svoji izvoljenki, kasnejši ženi Zinki, je vrsta takih, ki so pomenile osebno posvetilo, včasih tudi dnevniške odzive, ne namenjene natisu. Včasih je šlo za pismo s pesmijo ali pa za pesem namesto pisma. Med ciklom dvanajstih štirivrstičnic s skupnim naslovom Menuett – pesmi so posvečene izvoljenki – sta tudi naslednji.

Miran Jarc

MENUETT

9.

Pogledi Tvoji, roke Tvoje
umikajoče se – kako bi
biló drugače, ko pokoje
Ti vzame to in še v tesnobi

10.

bi morala živeti vedno!
O, vem, ker me ne ljubiš, treba
je pač zasilno, le posredno
»prijeteljstvo«, ki nas ne bega!

Menuett iz leta 1923 je mestoma nejasen, obe pesmi pa v tem primeru tvorita izpovedno in spoznavno povezano celoto, medtem ko drugod obve-
lja štirivrstičnica kot običajno kitično zaokrožena vsebina, ki pa se zaradi
ciklične povezanosti logično povezuje na temo ljubezni in medsebojnega
odnosa. Če se ne ustavimo ob nerodnem koncu 3. in začetku 4. verza
devetega Menuetta, ostajata razvidna dva poudarka: njeno izmikanje, odte-
govanje, ki seže do te mere, da pesnik upravičeno misli, kako ga ne ljubi.
Ob trpkem spoznanju – ne brez tihega očitka – pesnik ne more biti zadovo-
ljen, da mu namesto odzivajoče ljubezni ponuja zasilno prijateljstvo. Jarc je
dvom o resnični prvini prijateljstva nakazal s tem, da je besedo dal v
narekovaje. Ne kaže pozabiti, da je sicer prijateljstvo visoko cenil,⁷ toda
ljubezen ima v odnosu med moškim in žensko še druge razsežnosti, in tega
se je Jarc ves čas zavedal v razmišljanju, čutenju, čustvovanju, v odnosu in
ravnanju.⁸ Ne glede na ohlapnosti v Menuettu pa sta štirivrstičnici dovolj
tipični v luči tiste ljubezenske pesmi, ki podaja pesnikovo občutje in stanje,
kjer namesto neposrednega pisma raje naniza take pesmi kot osebno, poeti-
zirano sporočilo. Take in druge pesmi, ki so pri Jarcu nastale impulzivno,
kot nagel poetizirani zapis, niso bile namenjene objavi.

Petnajstletna ljubezenska vztrajnost Mirana Jarca je privedla pesnika
do vzajemnega sožitja in družinske povezanosti. Odmev na srečo v družin-
skem krogu razodevajo tudi nove prvine v nenaslovljeni pesmi iz leta 1934,
ki pa ima posvetilo »Moji Zinki«.

Miran Jarc

Pesem je bila do Tebe most.
Bil mrtev sem za svet,
v meni je glodala bridkost
petnajst let . . .

Pesem je postala meso.
Najinih rok ne bo nihče več ločil.
Iz najinih rok se je most izbočil
preko mrtvaških groz.

V Tebi moj sen je postal mesó.
Blagoslov Ti, žena posvečena!
Vso neizmerno, neizgovorjeno
se v Njem bo utelesilo.

Pesem je nastala približno devet mesecev po poroki na Krtini, kamor
se je pesnik preselil. Prva kitica ter zadnji verz druge podaja pesnikov
pogled v preteklost. V petnajstletni zavezanosti v ljubezni je bil kot mrtev
za ostali svet. Pesem je pomenila čustveno vez¹⁰ in most do nje in v zavesti

⁷ O trajni povezanosti obeh prijateljev pričajo številna pisma.

⁸ Opozoriti kaže na Jarčev esej o D. H. Lawrenceu v LZ 1934, kjer pridejo do veljave
tudi njegovi osebni pogledi.

⁹ Tedaj neobjavljena pesem in tudi Menuett je v rokopisnem oddelku novomeške študij-
ske knjižnice.

¹⁰ Več takih in še drugačnih komponent o ljubezenskih vezeh najdemo v korespondenci,
ki jo hrani ista knjižnica.

negotovosti te ljubezni je ob vsem pričakovanju, njenem zavračanju izpovedal mrtvaško grozo teh negotovih let, kar pa je premagano z novim, vzajemnim življenjem. Beseda je sedaj postala dejanje in iz pesnika zveni prepričanje, da je ne bo nihče več razdvojil. V materinstvu jo povečuje in kakor da se bo utelesilo v še nerojenem bitju vse tisto, kar je ostalo neizgovorjeno, kot neizmerna polnost življenja kot procesa.¹¹

Kljub temu da je Miran Jarc ostal vse življenje globoko povezan z naravo in je videl v njej izvir življenjskih spoznanj, vprašanj ter samorefleksij in je tkal celo miselni svet v relaciji vesolje – Zemlja – človek, pa je čisto podoba narave komaj podal kje v svoji lepoti in pojavnosti. Podoba, ali tudi »impresija«, mu nikakor ne zadošča, kajti ves ta neizmerni svet narave deluje nanj čutno, s čudenjem in z vprašanji, sprošča v njem njemu lastne misli in s svojim videnjem išče kavzalno razmerje med naravo in človekom oziroma individuomom. V tem ne želi upesniti filozofske misli, kajti doživetje narave, sproščujoče se v čutnem in refleksivnem odzivanju mu pomeni umetniško kreacijo, kar je v svoji pojavnosti širše in povezano z življenjem.¹² Tako je postala narava zanj hkrati potreba nečesa prostorskega in življenjsko pomembnega, a hkrati manj pomembna v svoji površinski pojavnosti; pesnik jo podaja zgolj v bistvenih zarisih, evokativno, zgolj v neki potezi, lahko pa ima (hkrati) simbolno vrednost. Že znane pesmi, kot so npr. Pod slapom, Jesen, Vhod v Trento, Zamaknjenje idr., govorijo o takem razmerju. Vprašanja o odnosu Mirana Jarca do narave terja osebno in nadrobno obravnavo.

Maja leta 1927 je Miran Jarc s sorodniki Polakovimi¹³ obiskal italijanske Dolomite. Ta svojski planinski svet je pomenil za pesnika izredno doživetje. Ne le v smislu optičnega doživetja krajine. Med neobjavljenimi pesmimi s tega potovanja zadostuje nekaj značilnih štirivrstičnic.¹⁴ Pesmi Iz Dolomitov so nastale kot osebni dnevnik s tega potovanja, s posameznih predelov, kjer pa gre le za drugačno reflektiranje, kot so ga vajeni pri Jarcu: alpski svet je sicer izbor doživljajskih prvin, vendar v štirivrstičnicah ne gre za predstavljivo podobo; tu in tam najdemo kak element iz tega sveta, ali še to ne. Tako se pesmi Iz Dolomitov prevesijo v tisto, kar je posledica teh doživetij. To pa je pesnikovo razpoloženje, spraševanje, miselni preblisk, a hkrati izraža zavest aktivnega sprejemanja nečesa novega, kar mu odmeva v spoznavnem in duhovnem odmevu in kar ga bogati.

Miran Jarc

IZ DOLOMITOV

Zdaj? Včeraj? Jutri? Vse: privid begoten . . .
Stokrat se vidim, stokrat odšumim . . .
In vendar sem si bližji kot nekoč,
ko mrk sem svoj obraz iskal skož noč.

1927/V. Val di Cadore

¹¹ K sorodnim mislim nas vodi tudi Jarčevo pismo Jakcu iz leta 1934.

¹² O tem je govorila Zinka Jarc. Isto je pesnik izrazil v korespondenci.

¹³ Polakovi iz Medvod so nudili Jarcu domače in sorodniško gostoljubje. Pesnik je rad prihajal k njim tako zaradi medsebojnega razumevanja kot zaradi narave. Pri Polakovih je imel na razpolago sobico, če je hotel ustvarjati. Potovanje po Dolomitih je odmevalo tudi v Jarčevi korespondenci.

¹⁴ Kot pri 9. Pesmi so nastale neposredno 1927.

IZ DOLOMITOV

Vsak kraj, ki ga je uzrla mi zavest
begotno, mi je v večnostno bolest . . .
O, vse po čemer segel sem kedaj,
osvojil sem le stihov bled sijaj . . .

1927/V. Tolmezzo

IZ DOLOMITOV

Še, še bom gorel v pušči, zli vulkan,
da, kalen izpuhtim ves čist v sinjino . . .
O, čudo, stiha zroč v gorâ tišino
sem ves brezčasen, ves v veselje vtkan.

1927/V. Cortina d'Ampezzo

Prva od odbranih štirivrstičnic nima niti elementa iz narave, vse mu je kot begoten privid. Vendar vemo, da se je tedaj pesnik mudil v Val di Cadore in tu se mu je utrnilo spoznanje: sredi narave je bližji samemu sebi kot nekoč. Tudi nekoč je stal sredi (druge) narave, a tedaj je mrkega obraza iskal svojo biti skozi noč. Istega leta je v samozaložbi izšel Jarčev prvenec *Človek in noč*. Zbirka je izšla zapozneno,¹⁵ vendar je Jarc istega leta izpričal nekaj notranji prelom, kar je izpovedal tudi kasneje.¹⁶ In če se povrnemo k pesmi: pesnik se je čutil uravnoveženega. Iz vseh teh pesmi se še vedno vzpenja misel, da je vtkan v neizmerni prostor narave in veselja, vendar brez mladostne negotovosti, ko je ranjen pil svojo kri. Druga pesem *Iz Dolomitov* pa govori o naravi in pesniški možnosti ali nemožnosti, da bi vse to, vizualno in doživetno, strnil v pesem. Vse, kar je bežno uzrl, mu je v bolest; če to podpremo z nekaterimi Jarčevimi mislimi izven teh pesmi, potem mu povzroča bolest neulovljivost narave v razpoznavnem jedru in z miselnimi konstelacijami, ki bi bile kos vsakršnemu vprašanju. Zato se mu zdi, da je le bleda podoba verzov tisto, kar lahko izrazi. Vse, kar je zazrl, videl, bi hotel dojeti v polnem pomenu, hkrati je posredi zavesti begotnega doživetja, nasproti stalnosti, večnosti tega sveta, in o možnosti ubeseditve doživetja pove pesnik odprto, odkrito. Tretja štirivrstičnica izpoveduje, da sredi skalnatnega sveta izgoreva v kalnem občutju samega sebe, dokler ne bo čist izpuhtel v sinjino. Znova se ove, da je vpet v ta svet in veselje, narava ga navda z občutjem brezčasje. Tu se prepletata »zdaj« v svoji človeški kalnosti, pa »potem« v zavesti smrtnosti, kjer je živo in mrtvo celota zemlje in veselja.

Te in druge refleksije *Iz Dolomitov* pesnik ni nameraval objaviti zaradi osebne narave doživetja in zaradi posebnosti, ki jih prinaša taka lirika. Razmerje med vzrokom in posledico je zabrisano, vzrok lahko tu in tam komajda zaznamo, še najbolj določno po pesnikovem pripisu, kje je pesem nastala. V takih štirivrstičnicah je lahko vzrok izločen, kot bistvena pa

¹⁵ Glej JiS 1964 – O Jarčevem pesniškem prvencu.

¹⁶ Npr. v pesmi *Pogled nazaj iz Lirike*, 1940. Podporo za tako trditev najdemo tudi v Jarčevi korespondenci.

ostaja posledica z izpovedno abstrakcijo. Tu ni več tiste izrazite ekspresije, kot jo poznamo iz Jarčevega prvenca *Clovek in noč*, premik je čutiti k bolj abstraktni sublimaciji. Ob letu izida Jarčeve prve pesniške zbirke pa že zaznamo premik, ki je pesnika oddaljeval od ekspresionistične faze in ga prek takih in podobnih refleksij privedel do sublimacije, zatem pa k vse bolj realnemu odražanju in dojemanju sveta in k socialnim motivom. Ne glede na to pa je Miran Jarc najbolj izviren kot pesniški izpovedovalec kozmičnega občutja in sveta v univerzumu, kot individualni iskalec.

V formalnem pogledu teh nekaj odbranih neobjavljenih pesmi lahko sklenemo vsaj nekatera opažanja. Sprva, na začetku pesniške poti, ne glede na nedoslednosti, Jarc ostaja bliže metrumu, kmalu pa postane izrazitejši ritem, da bi nazadnje našel sozvočje v več ali manj povezanem ritmu in metrumu v verzih enake dolžine, o čem pričajo pesmi iz poznih tridesetih let. Seveda je taka spoznanja mogoče podkrepiti na primerih. Tradicija pesniškega realizma, ki je vplivala na Jarca, se razodeva le na začetku, a tudi pri koncu tridesetih let, vendar pa tu, npr. pri modernem sonetu, ni mogoče misliti zgolj na realistično kategorijo. Že pred letom 1918, ko je Jarc objavil v LZ prvo pesem,¹⁷ ki mu pomeni vstop v pesniški svet, je že uravnal svoje pesmi v vse razvidnejši ekspresiji in v hoteni ritmični razvezanosti in vse bolj v samosvoji, izvorni ubeseditveni izpeljavi. Neobjavljeni primeri nam vsebinsko in izpovedno govorijo o pesmih, ki so iz zasebnih, kritičnih ali drugačnih razlogov ostale po volji pesnika neobjavljene. Motivno so te pesmi lahko sorodne tisti, ki jih najdemo v revialiki ali eni od treh zbirk, vendar ustvarjajo dopolnjujočo sliko o Jarčevem pesništvu. Za širše poznavanje pesnika je lahko ilustrativen njegov začetniški utrip, prav gotovo tipajoč, nedosleden v pesniškem izrazilu, ne brez vplivnih sledi.¹⁸

Pri kasnejših pesmih, ko je revialno že objavljal, a še ni dočakal pesniške zbirke, se posamezne neobjavljene pesmi razodevajo kot priprava, ki je kondenzirala tiste pesnikove refleksije, ki so zatem nastale kot nasledek dozorele presoje in ustvarjalne prečiščenosti. Tam, kjer gre za intimizem, ne kaže tega pojmovati drugače kot zares osebno in včasih na dnevni dogodek navezano pesem, ki v tej neposrednosti ne želi imeti širšega namena. To pa ne pomeni, da Jarc ni objavljal ljubezenskih pesmi, vendar te težijo ohraniti širši emocionalni in spoznavni lok, ki ga pesnik pojmuje ne glede na lastni subjekt kot občežanimive.¹⁹ Pri neobjavljenih ljubezenskih pesmih ne gre za noben senzualizem ali še manj za naturalizem, ampak preprosto za darovano pesem. Motiv narave se različno kaže od znanih pesmi, kot je zgodnja, *Trhlo drevo*, pa vse do pozne *Pomladi*.²⁰ Tako kot pri ljubezenskih pesmih tudi pri refleksijah iz narave Jarc motivno, izrazno ni vsega izrazil le v natisnjenih pesmih. Zlasti cikel *Iz Dolomitov* opozarja na pesniški dosežek, ki je drugačen od sicer poznane. Če v teh primerih prevlada lirski subjekt in sublimacija osebnega doživetja v reflektiranje do abstrakcije, pa je pri nekaterih drugih pesmih, prav tako neobjavljenih, objektivizacija motiva in pesniške ubeseditve dovolj razločna. Spraševanje v

¹⁷ LZ, *Večeri pogovor*.

¹⁸ Posebej kaže raziskati O. Župančičev vpliv, bodisi leksikalno, deloma motivno, pa ritmično, čeprav je motivna valenca pri obeh pesnikih različna. Seveda je mogoče govoriti o takem vplivu na Jarca le do določenega časovnega obdobja.

¹⁹ Med natisnjenimi ljubezenskimi pesmimi kaže opozoriti na primere: *Pav v mesečini*, *Sfinga*, *Osamelost dekle*, *Eros idr.*

²⁰ *Trhlo drevo* – 1918 LZ, *Pomlad* – *Lirika* 1940.

smislu miselnega odražanja ob pojavih iz narave je Jarcu prvinska potreba, hkrati neke vrste konstanta z različno valenco.

Šele ob upoštevanju celotne neobjavljene lirike Jarca se bo dalo sintezo spregovoriti o temeljih njegove poezije. V jedru vse tri zbirke Mirana Jarca ohranjajo temeljno naravnost ter razlike, ki so jih že doslej ugotovili posamezni raziskovalci,²¹ vendar je treba misliti na neizbežne dopolnitve. Že del tega, kar lahko služi za ilustrativne primere doslej neznanih pesmi Jarca, opozarja na obseg celotne raziskave, odpira nova vprašanja, dopolnjuje že znana in nakazuje nekatere ugotovitve. Književnik, ki je dolga desetletja ostal po krivici v ozadju domače literarne scene, bi bil le dragocena opora in pobuda nekaterim povojnim pesnikom,²² pač pa ima v estetiki svojih najboljših literarnih dosežkov vidno mesto ne le v času med obema vojnama.

Še enkrat o Skupnih programskih jedrih

Spet je nekaj završalo: prišli so prvi primerki nekakšnih skupnih temeljev v izobraževanju, ki so – tako pravimo tisti, ki jih pravkar prebirajo – tako napisani, da jih lahko vsak po svoje razume, tudi kot prešminkana Skupna programska jedra. V vsakem primeru bi morali dokument, ki je zdaj v obtoku, ponuditi v javno razpravo, da bi javnost in stroka vedela, kaj pravzaprav z njim hočemo. Tragično bi bilo, če bi, utrujeni od »jedske vojne«, zdaj sprejeli nekaj, česar bi se morali pozneje sramovati. Skupni temelji, kakršnikoli že so, v nobenem primeru ne bi smeli spodkopati nacionalne suverenosti v vprašanih šolstva. Tudi tokrat, kot pred leti pri jedrih, ta ne sme biti notranja zadeva, rutinski posel Zavoda za šolstvo in članov takšne ali drugačne komisije. Ob tem pa je seveda dobro vedeti, kaj je bilo doslej rečenega o jedrih, kakšno je slovensko uradno stališče do njih in do vsega seveda, kar bi podobnega utegnil pod drugačno preobleko uveljaviti novi dokument o našem šolstvu. Konec lanskega leta je Svet za vzgojo in izobraževanje pri predsedstvu RK SZDL Slovenije sprejel posebna stališča, ki jih je v celoti objavil Prosvetni delavec, nekaj malega tudi dnevno časopisje, vendar širša javnost, kot smo ugotovili v uredništvu, za ta dokument ne ve, čeprav bi ga morala poznati, zato ga na tem mestu v celoti objavljamo. Ta stališča so dovolj »spravljiva«, da pri novih usklajevanjih šolskega sistema v SFRJ ne smemo napraviti niti pol koraka nazaj. Predvsem pa mora šola ostati v pristojnosti naroda.

Ur.

Svet za vzgojo in izobraževanje pri Predsedstvu Republiške konference SZDL Slovenije je na seji, dne 27. novembra 1986 ob razpravi o poročilu o preobrazbi vzgoje in izobraževanja sprejel STALIŠČA O SKUPNIH PROGRAMSKIH JEDRIH, oblikovana na podlagi posveta v okviru sveta za vzgojo in izobraževanje pri Predsedstvu RK SZDL, ki je bil 10. 9. 1986.

Na najpomembnejših sestankih družbenopolitičnih organizacij na zvezni ravni ter v nekaterih republikah in pokrajinah in ob različnih drugih javnih

²¹ Omeniti velja zlasti Frana Pétreta, Franca Zadravca.

²² Posebej je treba primerjati Jarčevo ekspresionistično liriko s poezijo Gregorja Strniše.

priložnostih v zadnjem obdobju je bilo ponovno močno poudarjeno vprašanje skupnih programskih jeder vzgoje in izobraževanja v SFRJ. Pri tem je bilo posebej kritično obravnavano slovensko stališče do jeder, ki da ne podpira usmeritve k enotnosti vzgojnoizobraževalnih programov.

Pri oblikovanju skupnih programskih jeder v vzgoji in izobraževanju, ki jih je sicer najavil XI. kongres ZK, sta se že od samega začetka izražali zlasti dve različni tendenci: po eni naj bi takšna jedra v bistvu pomenila poenoteno vsebino učnih načrtov za osnovne in srednje šole, katerim naj bi v socialističnih republikah in SAP le še dodali svoje specifičnosti, po drugi pa naj bi z jedri predvsem opredelili skupne vzgojnoizobraževalne smotre in standarde za posamezne stopnje in vrste izobraževanja oziroma programe ter vsebine, ki naj bodo zaradi nujnosti medsebojnega spoznavanja ali enotnih nalog zastopane v ustreznih učnih načrtih v vseh republikah in pokrajinah. V okviru prve od navedenih tendenc so prišle še zlasti do izraza nekatere težnje srbohrvatskega jezikovnega področja, kjer so na ta način skušali reševati tudi nekatera vprašanja statusa jezika in književnosti, ki bi se morala urejati na druge načine. S tem so se povezovali tudi predlogi, naj se jedra, ki so v resnici lahko predvsem strokovno primerjalno gradivo, sprejmejo v SR in SAP kot vnaprejšnja obvezna sestavina učnih načrtov, mimo siceršnjih uzakonjenih postopkov določanja vzgojnoizobraževalnih programov.

Strokovni organi, ki so bili iz SR Slovenije pritegnjeni k oblikovanju skupnih programskih jeder niso soglašali s koncepcijo jeder kot nadnacionalnega učnega načrta, ki bi v taki obliki obšla ustanovo pristojnost republik in pokrajin, prizadela vzgojo in izobraževanje kot nenadomestljiva elementa narodove samobitnosti, v konkretni izvedbi pa bi s svojo prepodrobnostjo in vseobsežnostjo tudi zanikala ustvarjalno vlogo šol in učiteljev. Na teh argumentih zgrajeno nasprotovanje se je še posebej zaostriло pri zasnovi skupnega programskega jedra za materinščino. Stališča do jeder so se oblikovala v Republiškem svetu za vzgojo in izobraževanje, Strokovnem svetu SRS za vzgojo in izobraževanje in v Predsedstvu RK SZDL Slovenije. Še posebej dejavno je bilo Društvo slovenskih pisateljev. Sprejeta je bila enotna usmeritev, naj programska jedra opredeljujejo za posamezno vzgojnoizobraževalno področje le temeljne smotre ter bistvene vsebine, ki zagotavljajo minimalno skupno raven zahtevnosti znanja v posameznem programu ter tisto skupno vedenje, s katerim se tudi v vzgojnoizobraževalnem delu krepi enotnost in skupna hotenja narodov in narodnosti v SFRJ.

Javna razprava v SR Sloveniji je tako izostrila stališča, ki so jih predstavniki SR Slovenije uveljavili pri usklajevanju v medrepubliški-pokrajinski komisiji za reformo vzgoje in izobraževanja, pomembno pa je, da so podobna stališča o vlogi jeder prevladala tudi v strokovnih krogih nekaterih drugih republik in pokrajin.

Pri programskih vsebinah nacionalnega pomena, zlasti še na jezikovnem in kulturno-umetniškem področju je bilo v Sloveniji enotno ugotovljeno, da lahko le vsak narod in narodnost zase objektivno in realno odmeri težo in pomen posameznih dejstev v družbeno-zgodovinskem razvoju ali osebnosti s področja književnosti, glasbenega ustvarjanja ali drugih sfer kulture in umetnosti. V izsiljenem procentualnem oziroma neke vrste paritetnem odmerja-

nju obsega učnih vsebin na tem področju je možnost stalnega pritoževanja o zapostavljenosti posameznih nacionalnih avtorjev in osebnosti iz literature, s tem pa tudi vrsta priložnosti za nacionalistične pobude in pristope k razreševanju tega vprašanja. Tak pristop tudi zanika nacionalno osnovo, na kateri temeljita vzgoja in izobraževanje v sleherni demokratični družbi.

Pri nadaljnjem strokovnem dograjevanju skupnih programskih jeder so bila slovenska stališča upoštevana do te mere, da se je njihova vloga zožila na tiste temeljne vsebine, ki naj bi jih v vsaki republiki in pokrajini po lastni odločitvi vgradili v svoje programe kot enotni minimalni standard. Bistveno ostaja, da se uresničijo skupni cilji, smotri in naloge vzgoje in izobraževanja, drugotno pa je, na kakšen način, v katerem predmetu, razredu ali organizacijski obliki pouka se to doseže. Pri tem je treba spoštovati kulturno in pedagoško tradicijo ter mesto izobraževanja v družbenem razvoju. Dograjevanje v taki smeri je bilo mogoče med drugim tudi zato, ker so tudi predstavniki strok iz drugih SR in SAP začeli spoznavati, da bi bila zamisel o jedrih kot enotnih učnih načrtih v praksi domala neizvedljiva, po učinkih škodljiva, s slovenskega stališča pa celo proti sami naravi vzgoje in izobraževanja. Nadaljnje spremembe programskih jeder v smeri, ki ne krni nacionalne suverenosti, bi lahko v resnici prispevale h kvalitetnejšemu oblikovanju vzgojnoizobraževalnih programov tudi v naši republiki. Danes smo pri strokovnem usklajevanju na točki, ko se je bistveno spremenil temeljni pristop do jeder in njihove vloge strokovne opredelitve enotnih minimalnih standardov znanj in nujnih skupnih vsebin, ki jih pristojni organi SR in SAP v okviru suverene presoje upoštevajo pri oblikovanju svojih tovrstnih programov in učnih načrtov, kar se ujema s stališči, sprejetimi v naši republiki. Tako opredeljene skupne vsebine pa v večini primerov ne presegajo več tistega obsega znanj in informacij, ki smo ga v Sloveniji vedno imeli za potrebnega in smo ga že doslej vgrajevali v učne načrte. Zato tudi naših učnih načrtov, ki v nacionalnih predmetih (slovenski jezik, književnost, zgodovina, umetnostna vzgoja) temeljijo na jeziku, kulturi in zgodovini slovenskega naroda, ne bomo spremenjali. Nihče pa se v javnih razpravah v naši republiki ni zavzemal za zoževanje obsega informacij in znanj o kulturi in zgodovini drugih jugoslovanskih narodov in narodnosti, ki jih vključujejo naši vzgojnoizobraževalni programi in ki po vsestranski presoji že uresničujejo cilje in smotre, dogovorjene v skupnih programskih jedrih.

Novo predstave o programskih jedrih utegnejo biti mnogo koristnejše od dosedanjih, saj so dobra strokovna podlaga tako glede na ustavno veljavnost šolskih spričeval, pridobljenih kjerkoli v Jugoslaviji, kar predstavlja njihovo ekvivalenco, pa tudi kot sredstvo za uveljavljanje smotrne recipročnosti pri uvrščanju znanj in informacij o Sloveniji ter o njenem zgodovinskem in kulturnem razvoju v učne načrte drugih SR in SAP. Vsako drugačno vlogo in obseg skupnih programskih jeder pa bomo tudi v naprej dosledno zavračali.

Res je, da opisani razvoj pojmovanja skupnih programskih jeder ni značilen za vsa okolja, kjer se o njih razpravlja. Zlasti v političnih krogih še marsikje prevladuje poenostavljeno mnenje, da so potrebni kar enotni učni načrti oziroma maksimalno uniformiranje vsebinskih in organizacijskih rešitev, kar da bi samo po sebi razrešilo mnoga nasprotja, ki obremenjujejo sedanji jugoslovanski trenutek. V luči takšnih gledanj slovenska stališča o skupnih programskih jedrih niso mogla naleteti na konstruktiven odziv. Poudarjeno

zaostrovanje, ki je značilnost soočanj o skupnih programskih jedrih, nima podlage v dejanskem stanju šolstva, ki predvsem kliče po samokritični presoji kvalitete uresničevanja sprejetih vzgojnoizobraževalnih ciljev in smotrov. Očitno je, da v polemikah prihajajo v ospredje tudi drugi problemi naših medsebojnih odnosov, ki ne izhajajo iz poslanstva šole, vendar je treba najti takšne rešitve, ki bodo v prid uspešni preobrazbi vzgoje in izobraževanja na podlagi izhodišč, ki so za vse SR in SAP v SFR Jugoslaviji sprejemljiva in ne prizadevajo nikogar. Nasprotno: vsak narod in narodnost mora najti v vzgoji in izobraževanju svoje avtentično mesto ter v njej uresničevati svojo zgodovinsko in človeško kontinuiteto in dostojanstvo.

Ljubljana, 10. december 1986

Aforizmi

Veliki marksistični učitelji so očitno svojim učencem krepko pogledali skozi prste.

Socializem že tako dolgo oblikujemo, da je dobil povsem abstraktne obrise.

Jaz bi jim že pokazal, pa ne vem, kje so!

Lepo prosim, da učencem vseh vojaških šol dovolijo »špricanje« prakse.

Značilnost našega pluralizma: dejanja se bistveno razlikujejo od besed.

Blagor družbi, ki s priznavanjem včerajšnjih napak in zmot utemeljuje svojo današnjo moč in hrabrost.

Toliko časa se bomo usklajevali, da nas bodo uskladiščili.

Odgovornost na žalost predpisujejo neodgovorni.

Čeprav smo neblokavska država, nam bodo vseeno blokirali plače.

Vse kaže, da je praktično izvajanje socializma možno le ob krepki podpori kapitalizma.

Imate srečo, imajo vas samo na piki. Jaz sem že na klicaju, torej me čaka samo še vprašaj.

Naša srp in kladivo sta skrhana in topa.

Matija Logar